ՏԱՆԹԷ ԵՒ ԹԼԿԱՏԻՆՑԻ

Վերջանալուն սպասելի՝ ամբողջութեամբ կարդալու համար Թլկատինցիին «Արեւելեան մամուլ»ի մէջ հրատարակած անդրանիկ թատերգութիւնը (Էնդի դէմէն)։

Համակրանքի այն ջերմ ու զեղուն վերաբերումը զոր ունեցած եմ գաւառական դրականութեան վարպետին բարեմոյն ձիրքերուն եւ միանգամայն անձին նկատմամբ, անգամ մ'ալ խորունկ կերպով արտատացան սրտիս մէջ, երբ մտքի հեշտալիր ըմբոշխնումով մը վերծանեցի իր այդ երախայրիք երկունքը, որ մեր ազգատաղարոս գրականութեան մէջ նոր գլուխ մը բանալու սահմանուած է։

Խիզախ բացատրութեան մը մարմաջը կամ կանխորոշ տրամադրութեան մը շըլացումը չէ որ կը մղէ զիս այսքան հապճեպօրէն արձակելու՝ թերեւս շատերու քիմքը կծող այս կարծիքը, չըսեմ ճըշմարտութիւնը։

Պատմական ու գրական իրողութեանց երաշխաւորումներ կը պատսպարեն զիս խղճահարութեան մը խայթէն եւ համոզումիս ճշտութեան հետ անոր անկեղծութեան վայելքը բաւական է ինծի համար, հակազդելու բոլոր այն փոքրոգութիւնները, զոր ժանգոտած յաւակնոտութիւններ կրնան ցկնել հոս ու հոն։

Վերնագիրս ինքնին կը խտացնէ ամբողջ մտածումներս, եւ այս երկու անուններուն դրացնութիւնը բաւական է գրականութեան պատմութեան փոքր ի շատէ հըմուտ անձի մը մտքին մէջ արթնցնելու միտում մը, բաժնելու համար իմ համոզումներս։

Եւ Թլկատինցիի «Էնդի դէմէն»ը կարդալէն վերջ, կարելի՞ է չյիշել Տանթէի Դիժոնսիը կամ Քաւարանը։

Այն ներքին չքնաղ հանգիստութիւնը եւ գրական մեծ խէալը՝ որոնք իրարու կը կապեն այս երկու գործերը, կարկառուն կերպով կ'արտացոլան մտադիր բաղդատութեան մը շնորհիւ։

Երկուքին մէջ ալ ապրուած կեանքերու սքանչելի կենդանագիրը, ձայնագրի խոզովակին հաւատարմութեամբ դարէ դար մշտնջենապէս արտադրուելու ընդունակ։

Երկուքին մէջ ալ այդ ապրուած կեանքերը զննուած իրենց ամէնէն բնորոշ հանգամանքներուն ու դիմագիծերուն մէջ, երկուքին մէջ ալ ընկերային լուրջ խնդիրներու խորունկ հայեցողութիւն մը, մերթ իմաստասիրական մտածումներով եւ մերթ անդրաշխարհեան ահաւորութիւններով վսեմացած էջերու մէջ խտացած։ Երկուքին մէջ ալ այդ կեանքերը ի հանդէս կու գան, աղծապիղծ մեղքերու կուպրովը ծեփուած, որոնք Կայարանին կամ Քաւարանին մէջ կը լլկուին, դեւերու ոռնումներէն ահարեկ եւ անարեւ՝ սեւ կամարներու տակ, ասղէնին կապոյտովն ու դալարովը կարօտահիւծ։

Այդ կեանքերէն ա՛ս՝ հոգիներու փրկութեան անունով ռամիկ խուժան մը հարստահարած է գաղտամեսա չարաշահութիւններով, ա՛ն՝ խարդախ վաճառականի անսիրտ մեքենայութիւններով կը ներկայանայ, մի՛ւսը՝ սոդոմական յայտարարութիւններով կամ վարար քածի մը վաւաշոտութիւններով. կեսա՛ր մը՝ հարսին վարդ այտը խածնող մծղնեայ յօսնուտ կաղուցքով, եւ կամ կեսո՛ւր մը՝ անոր բամբասանքը իր շողիքոտ շրթունքին վրայ չունչը փչող, անդի՛ն՝ «խունկի ծուխէն քիթը բռնող» պատուելիէ մը սիրաշահուած վաղամեռ որբի մը դղրդումը...։

Գրական այս ցոլացիկ հանգիստութենէն զատ, ուր երկու ստեղծող միտքեր զիրար կը շօշափեն, պահելով հանդերձ իրենց անձնական ու տոհմային բնորոշութիւնը, կարելի չէ կանգ չառնել վայրկեան մը այն իրողութեան առջեւ թէ իտալական գրականութեան մէջ, լոկ լեզուի հայեցակէտէն դիտելով, ի՛նչ ահագին ու վճռական յեղաշրջութիւն մը կատարեց Տանթէի հրաշակերտը, Թոսքանայի գաւառարարբառին տալով այն ոստանիկ հանդամանքը, զոր դարեր նուիրագործեցին անվիճելիօրէն։

Եւ ինչո՞ւ չմտածել թէ Թլկատինցին, իր անդրանիկ թատերգութեամբ կու գայ նաւակատիքը տօնել գաւառական գրականութեան, սրբագործելով զայն բոլոր այն յաչագկոտումներուն դէմ՝ որոնք տարօրինակ ծամածռումներ ունեցան եւ ձմրան արեւի խուսափող փախուստին մէջ սկսան բարբանջանքներ մոլտալ իրենց նսեմ նսիհին մէջ կղկտած։

Փակագծի մէջ հարկ կը տեսնեմ աւելցնել թէ պիտի չունենայի բնաւ այն անմտութիւնը՝ նո՛յն հաւասարակշիռ տարբերութիւնը նշմարել մէ՛կ կողմէն Պոլսոյ գրականութեան ու Թլկատինցիին լեզուին, եւ մի՛ւս կողմէն Տանթէի ու լատինական լեզուներու միջեւ։

Լեզուի բարեշրջութեան այդ յարաբերական հանգիստութեան քով՝ կա՛յ սակայն գրական այն չքնաղ ազգակցութիւնը, որով իրարու կը հիւսուին իտալական ու հայ մտքերը։

Եւ կ'արժէր որ Թլկատինցիին թատերգութեան հրատարակման վաղայաջորդ օրը հրապարակաւ յայտնուէր այս իրողութիւնը գաւառական գրականութեան վարպետին համակրողի մը կողմէն։

Մաղնիսա (1902)

Գ. ՇԱՀԻՆԵԱՆ

---

1. ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ, ԼԲ (1902, Ապրիլ 1), թիւ 7, էջ 334–335։ Իսկ Թլկատինցիի «Էնդի դէմէն»ը լոյս տեսած է նոյն թերթին մէջ, նոյն տարին, առաջին չորս թիւերով, էջ 59–63, 117–124, 150–156, 194–200։ «Էնդի դէմէն»ը գերազոյն հրաշակերտներէն մին է մեր գրականութեան, կ'ըսէ Արշակ Զօպանեան, եւ որ, որեւէ լեզուի թարգմանուած, պիտի ողջունուի իբր գրական առաջնակարգ գործ մը։ «Էնդի դէմէն»ը համակուած է մահուան խորհուրդին սարսուռովը, մեռելներու եւ ողջերու հոգեկան յարաբերութեան անջնջելի հաւատքին վրդովիչ լոյսը հոն ընդ աղօտ կը շողայ, անոր մէջ՝ մարդկային ճակատագրի զաղփուն անկայունութեան տրտմութիւնը, անխուսափելի յաւերժական բաժանումներուն կսկիծը՝ խորքը կը կազմեն այդ գործին. ու նաեւ, նոյնիսկ հոգ, մահուան սոսկերին մէջ ցոյց տըրուած ու եղերական լուսնալոյսի մը մելամաղձիկ պայծառութեամբը լուսաւորուած այդ ուրուական տեսարաններու շարքին մէջ, կը վերբերեան բազմազան արտայայտութիւնները մարդկային եղկելի տկարութեանց, թանձր չարութեանց, վայրագ վատութեանց ու ծիծաղաշարժ փոքրոգութեանց, որոնց յիշատակը մահն ալ չի ջնջեր։ ... Ամբողջ Թլկատինցին, իր մեծագոյն յատկութիւններով... այդ գործին մէջ է, եւ իր լաւագոյնը հոգ դրած է»։ (Թլկատինցին եւ իր գործը, տպ. Պոստոն, 1927, Յառաջաբան, էջ ԾԱ, ԾԲ, ԾԳ)։ Ծն. խմբ.։

© National Library of Armenia